

Bíró-Nagy András:

Baloldali hallgatók 2011–2015: Az Együtt, az MSZP és a DK egyetemista-főiskolás támogatóinak társadalmi háttere, közéleti aktivitása és értékvilága

Bevezetés

A magyar pártrendszerben 2010 után a legnagyobb mozgás kétségkívül a baloldalon ment végbe. Az erőviszonyokat számos fontos esemény alakította az évek folyamán. Ilyennek számított Gyurcsány Ferenc kiválása az MSZP-ből és a Demokratikus Koalíció (DK) megalapítása, Bajnai Gordon visszatérése és az Együtt létrehozása, az LMP szakadása, mely a PM-esek távozásával és az Együthöz való csatlakozásukkal járt, majd végül a 2014-es választási kudarc, melyet követően Bajnai visszavonult a politizálástól, illetve az Együtt és a PM útjai elváltak. Ez a tömör lista is illusztrálja, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat baloldali hallgatókkal foglalkozó korábbi fejezetei (Bíró-Nagy 2013; Bíró-Nagy 2014; Böcskei 2014) egy folyamatos változásban lévő politikai blokkról készítettek pillanatfelvételeket. Jelen tanulmány célja, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatások három hulláma alapján bemutassa, 2012 és 2015 között kik voltak, és milyen tulajdonságok jellemezték a baloldali egyetemistákat és főiskolásokat Magyarországon.

A vizsgált időszakban jelentős változásokon ment át a baloldali pártok támogatottsága. Az MSZP 2012-ben a pártválasztók 7 százalékára számíthatott, míg a DK 5 százalékon állt. Az egy évvel későbbi kutatásban üstökösként tűnt fel az Együtt–PM, amely „balközép olvasztótégelyként” (Bíró-Nagy 2014) tudott hidat építeni, és egyszerre elfogadhatóvá válni az established baloldal (MSZP, DK) és az újhullámos baloldal, a „Critical Mass nemzedék” (Keil 2012) számára. Az Együtt 22 százalékos eredménye a pártválasztók között 2013-ban messze kiemelkedett a riválisok eredményeihez képest: az MSZP 5, a DK 2 százalékon volt ebben a periódusban. A 2014-es súlyos választási kudarcot követően szétesett a baloldali ellenzék pártjaiból épült összefogás, az Együtt–PM pedig első számú emberének távozásával súlyos csapást szenvedett: a 2015-ös felmérésben már csak a pártválasztók 6 százaléka jelölte meg az Együttet kedvenc pártjaként. Az MSZP és a DK továbbra sem tudott magára találni, a 2014-ben megkezdett parlamenti ciklusban sem: ekkor a pártválasztók 4-4 százalékát tudhatták magukénak. Az Együttől különváló PM támogatottsága olyan alacsony szinten állt a kutatás harmadik hulláma idején, amely az alacsony elemszám (összesen 6 fő a 800 fős mintában) miatt nem tette lehetővé a párt bázisának részletes elemzését – e fejezetben ezért nem is szerepel a zöld-baloldali párt. A magát a baloldali ellenzék részének nem tekintő, és a 2013-as mélypont után 2015-re az egyetemisták és a főiskolások között visszaerősödő LMP-vel a kötetben külön tanulmány foglalkozik (lásd Böcskei jelen kötetben).

A következőkben a 2012-es és a 2013-as kutatás során a baloldali pártok elemzésénél már alkalmazott módszerekkel mutatom be a három felmérés legfontosabb eredményeit

(az egyes kutatási hullámokról lásd Róna-Szabó 2012, Szabó 2014, Szabó 2015). Az elemzés során vizsgálom, hogy milyen társadalmi-demográfiai háttérrel rendelkeznek, illetve milyen közéleti aktivitás és értékrend jellemzi azokat az egyetemistákat és főiskolásokat, akik az Együttet, az MSZP-t és a DK-t jelölték meg kedvenc pártjukként. Milyen háttérből érkeznek, mennyire érdeklődnek a politika iránt és milyen aktívak közéleti kérdésekben a különböző pártok támogatói egymáshoz képest? Hogyan helyezkednek el attitűd- és értékvilágbeli kérdésekben, hova helyezik magukat a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálán? Milyen változások történtek 2012 és 2015 között az egyes pártok szavazótáborában? A tanulmány ezekre a kérdésekre ad választ.

A baloldali hallgatók társadalmi-demográfiai háttere

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásai három hullámban is alátámasztották, hogy a baloldali-liberális ellenzék számára Budapest maradt a legfontosabb mentővár 2010 után – a főiskolások és egyetemisták között is (1. táblázat). A településtípus szerinti bontásból kiderül, hogy a baloldal főváros-centrikussága stabilnak mondható. 2015-ben mindhárom párt körében legalább az országos átlagnak (25 százalék) megfelelő a fővárosi szavazók súlya, sőt az Együtt és a DK esetében a támogatók között kifejezetten hangsúlyosak a budapestiek. Ezek a jellegzetességek a korábbi adatokból is már ismerősek voltak: 2013-ban az Együtt–PM eleve a leginkább fővároscentrikus táborral jelent meg a hallgatók között, míg a DK szavazók az első, 2011-es adatfelvételtől a 2015-ös harmadik hullámig egyre erősödő budapesti jelleget mutattak. 2015-re minden második DK-s egyetemista és főiskolás fővárosi volt, míg az Együtt ifjú támogatói között is tízből négy Budapestről került ki (utóbbi már 2013-ban is igaz volt a pártra). Az Együtt esetében egyben az is kijelenthető, hogy Budapest az egyetlen a településtípusok közül, ahol a párt az összes hallgató országos eloszlásához képest felülreprezentált.

A három baloldali-liberális ellenzéki erő közül az MSZP szerezte mindhárom adatfelvétel során a legkevesebb szavazóját Budapestről. Ez az arány 2012 és 2015 között stabilan 25 százalék körül mozgott. Országos átlag feletti számok (36 és 35 százalék) jellemezték ugyanakkor a párt beágyazottságát a megyei jogú városokban 2011-ben és 2015-ben is – a középső adatfelvételnél a kisvárosokból több szavazót hoztak be a szocialisták, de a harmadik hullámban visszaállt az eredeti erőviszony. Nem elhanyagolható továbbá az sem, hogy az MSZP-nek a községben élő hallgatók között is van némi támogatottsága, és az évek alatt arányuk nem is csökkent: 2011–2013-ban a szocialista támogatók 15, 2015-ben 30 százaléka került ki kistélepülésekről. Ezzel szemben a DK 2015-re gyakorlatilag községben élő hallgató szavazó nélkül maradt. Gyurcsány Ferenc pártjának városi karaktere 2012 és 2015 között tovább erősödött: a DK-s fővárosi-egyetemista fiatalok több mint 90 százaléka városi hátterű. Az Együtt táborán belül – a 2013 és 2015 között elszenvedett hatalmas szavazatvesztés ellenére – az egyetlen érzékelhető átrendeződés a tábor szerkezetében a megyei jogú városok és az egyéb kisvárosok közötti arányokban volt érzékelhető, de ez sem jelentős. 2015-ben az Együtt szavazók 27, két évvel korábban 21 százaléka származott megyei jogú városból, míg az egyéb városi szavazói 26-ról 18 százalékra estek vissza a párt összes támogatói között. Összességében megállapítható, hogy az Együtt úgy esett vissza a teljes főiskolás-egyetemista népességben 14-ről 3 százalékra, hogy

a maradék táborának település szerinti megoszlása nagyjából változatlan maradt. Ez egyben azt is jelenti, hogy Bajnai Gordon visszavonulását és az azt követő vezetői krízist az Együtt az ország minden részén hasonló módon megszenvedte.

1. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók megoszlása a lakóhely típusa szerint, 2011–2015 (százalékos megoszlás)

		Budapest	Megyei jogú város	Egyéb város	Község
Együtt–PM	2013	40	21	26	13
Együtt	2015	41	27	18	14
MSZP	2011	26	36	23	15
	2013	24	24	37	15
	2015	25	35	10	30
DK	2011	34	14	27	25
	2013	39	23	23	15
	2015	53	0	41	6
Összes hallgató	2011	25	25	30	20
	2013	25	26	28	20
	2015	25	27	25	23

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A baloldali és liberális ellenzéki pártok egyetemista-főiskolás támogatói nemcsak a fővárosban felülreprezentáltak, hanem családi háttérüket tekintve az értelmiségi családi háttérből érkezők között is. Az Együtt 2013-ban úgy jelent meg a színen, mint az a párt, amely az összes közül a legképzettebb családi háttérrel bírt: szavazói több mint felének édesapja is egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezett. 2015-re a megmaradt Együttsek körében az értelmiségi háttér még jellemzőbb lett: 64 százalék jött ilyen környezetből (2. táblázat). Az Együttsek szavazói profilja meglehetősen egyértelmű: nagyvárosi, és közöttük is jelentős részben fővárosi értelmiségi szülők gyermekeiről van szó. A DK tábor értelmiségi jellege is mindvégig karakteres volt, még ha az Együttnél némileg kevésbé is: 2011–2015 között mindhárom adatfelvételnél az országos átlagnál magasabb volt azon DK-sok aránya a táboron belül, akiknek édesapja felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Szembetűnő volt az Aktív Fiatalok Magyarországon valamennyi kutatásánál, hogy a baloldalon az MSZP ifjú szavazói között vannak a legtöbben, akiknek édesapja szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzett. Arányuk nemcsak a baloldalon belül számított a többi pártéhoz képest magasabbnak, de mindhárom alkalommal az országos átlagnál is nagyobb arányban voltak a szocialista hallgatók között az ilyen családi képzettségi háttérrel érkezők.

2. táblázat.

**Az Együtt-PM-s, az MSZP-s és DK-s hallgatók megoszlása az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 2011–2015
(százalékos megoszlás)**

		legfeljebb 8 osztály	szakmunkásképző, szakközépiskola	gimnázium	felsőfokú végzettség
Együtt-PM 2013		1	37	10	52
Együtt 2015		4	14	18	64
MSZP	2011	2	51	9	38
	2013	0	61	3	36
	2015	0	21	16	63
DK	2011	0	37	12	51
	2013	8	31	15	46
	2015	0	12	35	53
Összes hallgató	2011	2	48	10	40
	2013	3	47	10	40
	2015	2	19	35	44

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az anyagi helyzetre, függetlenségre vonatkozó kérdések is megerősítik: az Együtt egyetemista és főiskolás támogatói vannak a legprivilegizáltabb helyzetben a baloldalon (3. táblázat). Az Együtt megjelenése előtt, a 2011-es kutatás idején még a DK-sok voltak a legjobb helyzetben anyagi függetlenség szempontjából, azonban 2013-ra éppen a legjobb helyzetben lévő támogatóik hagyták el a pártot, és a DK mellett kitartó hallgatók az összes hallgató országos átlagának megfelelő háttérrel bírt csak. Az Együtt ifjú szimpatizánsainak kétharmada tudta megteremteni legalább részben a megélhetéshez szükséges forrásokat, és körükben volt a legalacsonyabb az összes párt közül a kizárólag a szülőkre támaszkodó egyetemisták aránya. Az anyagi függetlenséggel kapcsolatos adatok szerint az első két mintavétel idején a baloldalon belül csak a szocialista hallgatók érkeztek az országos átlagnál rosszabb anyagi helyzetből: mindössze tízből egy egyetemista vagy főiskolás MSZP-s volt képes önálló egzisztenciát teremteni magának felsőfokú tanulmányai idején.

3. táblázat.

**Az Együtt-PM-s, az MSZP-s és DK-s hallgatók megoszlása anyagi függetlenség szempontjából, 2011-2013. „Szüleidtől külön kasszán élsz-e?”
(százalékos megoszlás)**

	Együtt-PM 2013	MSZP		DK		Összes hallgató	
		2011	2013	2011	2013	2011	2013
Igen	17	13	10	18	15	18	15
Nem	34	52	45	34	39	44	40
Részben igen, részben nem	49	35	45	48	46	38	45

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az anyagi függetlenségre vonatkozó kérdés a 2015-ös kutatásban nem szerepelt, azonban a szubjektív anyagi helyzetről állnak rendelkezésre adatok ebből a hullámból. A kirajzolódó kép megerősíti a 2011–2013-as megállapításokat. Az Együtt támogatóinak 41 százaléka saját bevallása alapján anyagi gondok nélkül él – ez a legmagasabb érték az összes párt közül. Ugyanez az érték a DK és az MSZP esetében 25 százalék körüli, ami egyben az országos átlagnak megfelelő. A 2013-as és 2015-ös kutatások szerint is igazolható tehát, hogy a DK legjobb társadalmi státuszú támogatói közül sokan 2011/12-t követően elhagyták a pártot, és nem is tértek vissza oda Bajnai Gordon 2014-es visszavonulása után sem. Az MSZP-s hallgatók között a kiemelkedően leggyakoribb válasznak (60 százalék, míg az Együttnél ugyanez 23 százalék) a „pénzem okos beosztásával kijövök” számít, ami jelzi, hogy ugyan a szocialista egyetemisták és főiskolások sem nélkülözések között élnek, de helyzetük messze nem mondható rózsásnak. Az összkép tehát a kutatás három hullámából az, hogy az Együtt egyetemista-főiskolás támogatói minden szempontból a legjobb helyzetű tábornak számítanak, a DK a korai társadalmi összetételéhez képest negatív irányba változott az elmúlt években, az MSZP-sek pedig tartósan az országos átlagnak megfelelő vagy az alatti háttérrel rendelkeznek.

A baloldali hallgatók és a közélet

A magyar főiskolás és egyetemista fiatalokra nem mondható el, hogy aktívan érdekelné őket a közélet, és az adatokból kiderül, hogy ez a megállapítás 2012 után csak egyre érvényesebbé vált. Míg 2011-ben még a válaszadók 49 százaléka adott 4-es vagy 5-s osztályzatot egy öt fokú skálán arra kérdésre, hogy „mennyire érdekel Téged a politika?”, addig egy évvel később már csak 35, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás harmadik hullámában, 2015-ben pedig már csak 28 százalék helyezte magát a pozitív tartományba (4. táblázat). A baloldali és liberális ellenzéki pártok közül az Együttnél találhatók meg a legnagyobb mértékben a közéletileg aktív hallgatók. A 2013-as felmérésben az Együtt–PM-esek voltak azok, akik körében – az összes párt közül egyedül – abszolút többségben voltak azok, akiket érdekel a politika. A párt visszaesésével, 2015-re csökkent a maradék táborban az aktívak aránya is, de még mindig az Együtt szimpatizánsok körében van a legtöbb közéletileg aktív egyetemista és főiskolás. Ekkor 41 százalék mondta azt, hogy inkább vagy nagyon érdekli a politika, 32 százalék pedig egyenesen a legerősebb érdeklődést jelentő szélsőértéket jelölt meg.

Az Együtt megjelenésével szembeütköző volt az aktív szocialisták és DK-sok megfoghatósága: a korábban még a legaktívabb csapatnak számító DK tábor 2013-ban már jóval passzívabb hallgatókból állt, és a 2012-ről 2013-ra a szocialista egyetemisták-főiskolások körében is megnőtt azok aránya, akik nem mutattak különösebb érdeklődést a politika iránt. Bajnai Gordon visszatérése után a megmaradt DK-sok a teljes minta átlagának megfelelő érdeklődést mutattak, és a szimpatizánsok aktivitása 2015-ben sem állt vissza a 2011-es szintre. Az MSZP-s és DK-s trendek egyértelműen azt mutatták, hogy mindkét párt veszített támogatókat a közéletileg aktív hallgatók körében, amiből kezdetben az Együtt profitált, majd Bajnai Gordon 2014-es visszavonulása után a teljes baloldali-liberális blokk viszonylag passzívvá

vált. Az Együtt-esek körében 52-ről 41 százalékra esett vissza a politika iránt érdeklődők aránya, a DK-soknál 38-ról 29-re, az MSZP-seknél pedig maradt a 30 százalékos arány.

Az MSZP-s hallgatók voltak mindhárom kutatásban azok, akiket a legkevésbé érdekelt a politika: egyszer sem voltak az egyetemista-főiskolás szocialisták e téren az összes válaszadó átlaga felett. A kifejezetten lelkes, érdeklődő szocialisták pedig 2015-re gyakorlatilag elfogytak, mindössze egy válaszadó adott maximális pontszámot e kérdésre. Ugyanez igaz a DK-s szimpatizánsokra is, ami annak fényében, hogy három évvel korábban még a tábor harmada állt hozzá így a politikához, kifejezetten erős visszaesésnek számít. Különbség azonban a DK-s és MSZP-s egyetemisták és főiskolások közéleti érdeklődése között, hogy míg a DK-soknál a semleges válaszok sűrűsödtek meg, addig a szocialistáknál 2013-ban és két évvel később is többségben voltak a negatív válaszok a pozitív válaszokkal szemben. 2013-ban az MSZP-s hallgatók abszolút többségét (54 százalékát) inkább nem vagy egyáltalán nem érdekelt a politika, szemben a politika iránt nyitottak 30 százalékaival. Ezt követően is relatív többségben maradt körükben a távolságtartó álláspont a közélet felé: 2015-ben 40 százalék helyezte magát a negatív térfélre és 30 százalék az érdeklődők közé.

4. táblázat.

Az Együtt-PM-s, az MSZP-s és DK-s hallgatók közéleti érdeklődése, 2012–2015.
„Mennyire érdekel Téged a politika?” (1–5, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel,
százalékos megoszlás)

		Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdekel
Együtt-PM	2013	10	12	27	29	23
Együtt	2015	9	27	23	9	32
MSZP	2011	17	22	15	29	17
	2013	16	38	16	14	16
	2015	10	30	30	25	5
DK	2011	2	10	19	36	33
	2013	23	8	31	15	23
	2015	12	18	41	23	6
Összes hallgató	2011	10	20	21	27	22
	2013	17	21	27	19	16
	2015	20	25	27	19	9

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A politika iránti általános érdeklődés természetesen a választási részvételi hajlandóságban is tükröződik (5. táblázat). A csökkenő nyitottság a közéleti ügyek iránt erősen meglátszik az MSZP-s és a DK-s főiskolások és egyetemisták között, míg az Együtt táborát a többi párttal összehasonlítva kiemelkedően aktív hallgatók alkotják. Azok, akik 2015-ben is az Együtt szimpatizánsainak mondták magukat, szinte teljes egészében biztosra ígéri részvételüket a választásokon. 82 százalékuk menne el biztosan választani, ami még az egyébként nagyon magasnak számító 2013-as adatnál (70 százalék) is jobb eredmény. Egyben igazolja is, hogy

bár számában jelentősen lecsökkent az Együtt szavazótábora 2013 és 2015 között, akik maradtak, azok közéletileg igen aktív és tudatos főiskolások és egyetemisták.

Az első adatfelvétel idején még a DK-sokra is igaz volt, hogy egy emberként járulnának az urnához. A későbbi kutatások viszont már egy kevésbé elszánt, kevésbé lelkes DK-t mutattak: a választási részvételüket biztosra ígérők a 2012-es 84 százalékról 2013-ban és 2015-ben is 60 százalék környékére esett vissza.

A három párt közül az MSZP-sek közéleti érdeklődése váltható a legnehezebben szavazatra. A 2012–2015 közötti adatok ráadásul csökkenő trendet mutatnak: az első felmérésben még 66, majd 58, az utolsó adatfelvételnél pedig mindössze 45 százalék mondta azt, hogy el is menne szavazni. Az MSZP esetében tehát azt látjuk, hogy kötődésük a pártjukhoz és általában véve a politikai részvételhez gyengébb, mint az Együtt és a DK esetében. Potenciális szavazóik fele még a választási részvételben sem biztos, ami jelzi: az MSZP politikusainak nemcsak az ad komoly feladatot, hogy új támogatókat szerezzen a korosztályban, hanem az is, hogy a már létezőket egyáltalán szavazásra bírja.

A baloldali és liberális blokkról általánosságban elmondható, hogy a nagy különbségek ellenére egyik párt tábora sem passzívabb a választási részvétel tekintetében, mint a teljes minta átlaga. Az MSZP-s és a DK-s hallgatóknál megfigyelt növekvő passzivitás jellemző az Összes hallgatóra is: míg 2012-ben még 66 százalék ígérte biztosra, hogy elmegy szavazni, addig három évvel később ez az arány már csak 46 százalék volt. A politikától való távolságtartás és a választási passzivitás tehát általános jelenség a főiskolások és az egyetemisták között, és e tekintetben az Együtt magas számai jelentik inkább a kivételt.

5. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és a DK-s hallgatók választási részvételi hajlandósága, 2011–2015 (százalékos megoszlás)

		Biztosan elmenne	Valószínűleg elmenne	Valószínűleg nem menne el	Biztosan nem menne el
Együtt-PM	2013	70	23	5	3
	2015	82	14	4	0
MSZP	2011	66	15	16	3
	2013	58	32	5	5
	2015	45	50	5	0
DK	2011	84	16	0	0
	2013	58	25	17	0
	2015	59	29	12	0
Összes hallgató	2011	66	23	8	3
	2013	51	28	13	8
	2015	46	32	14	8

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A hallgatók közéleti aktivitásának természetesen számos, a választási részvételen túlmutató formája létezik. Ilyenek lehetnek az aláírásgyűjtések, az utcai megmozdulásokon való részvétel, politikai nyilatkozatok, petíciók aláírása, vagy akár termékek szándékos bojkottja, és a kampányban való tevékeny részvétel is. Ezeket áttekintve jól látható, hogy a baloldali és liberális egyetemisták és főiskolások nem rosszabbak az átlagnál, bár – az eddigi vizsgálati szempontokhoz hasonlóan – vannak különbségek a három párt támogatói között (6. táblázat). Az Együtt támogatói kifejezetten aktívak, ha tüntetéseken kell résztvenni vagy politikai nyilatkozatokat, petíciókat kell támogatni. Nagyjából minden harmadik Együtt szimpatizáns be tud számolni hasonló tapasztalatról, és ugyanez az arány rajzolódik ki a termékek tudatos bojkottolása terén is. 2013 és 2015 között a legnagyobb változás az aláírásgyűjtésben és kampányolásban aktív támogatók eltűnése. Mindkét dimenzióban az Együtt az átlagnál is kisebb támogatói tapasztalatot tud felmutatni, sőt, 2015-ben nem volt olyan Együttessel egyetemista és főiskolás a mintában, aki korábban már dolgozott volna politikai kampányban. Ezzel szemben pontosan e két terület a DK erőssége: a Gyurcsány-párt minden második egyetemista-főiskolás támogatója vett már részt aláírásgyűjtésben, és minden negyedik kampánytapasztalatról is beszámolt. A 2013-as adatokkal összehasonlítva a DK-sok jóval több múltbeli közéleti tapasztalatról számoltak be az aláírásgyűjtések és a kampányok tekintetében, ami valószínűsíthetően azt jelenti, hogy 2015 DK-s hallgatói közül sokan igen aktívan részt vettek a 2014-es választási kampányokban is. A DK-sok továbbá átlag feletti mértékben járnak tüntetésekre, viszont átlag alatti mértékben jellemző rájuk termékek tudatos bojkottálása.

6. táblázat.

**Az Együttessel, az MSZP-s és DK-s hallgatók közéleti aktivitása, 2012-2015. „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?”
(az igen válaszok százalékos megoszlása)**

	Együtt- PM 2013	Együtt 2015	MSZP			DK			Összes hallgató		
			2011	2013	2015	2011	2013	2015	2011	2013	2015
Aláírásgyűjtés	29	9	35	40	15	27	25	47	46	30	26
Politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	43	36	30	35	42	56	42	15	41	30	29
Törvényes demonstráció, tüntetés	46	32	26	19	10	57	27	35	44	31	19
Utcai zavargás	2	12	2	0	10	2	0	27	3	3	8
Termék szándékos bojkottja	34	32	11	24	15	39	46	12	34	36	20
Kampánytevékenység	10	0	12	22	10	16	8	24	20	13	8

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az a korábbi kutatásokból is világos volt, hogy az MSZP-s hallgatókat a legnehezebb rávenni az utcai politizálásra, és ez 2015-ben sem volt másként. Mindössze minden tizedik szocialista egyetemista és főiskolás volt már tüntetésen, ami nemcsak a többi ún. demokratikus ellenzéki párthoz, hanem az átlaghoz képest is alacsony arány. A kis számú szocialista szimpatizáns közéleti tapasztalata még csökkent is az évek folyamán: 2015-re a tábort a korábbinál is passzívabb hallgatók alkották: csak 15 százalék tudott beszámolni aláírásgyűjtésbeli tapasztalatról, míg ez korábban 35–40 százalék volt, és a kampányban járatos egyetemisták és főiskolások is némileg megfogyatkoztak: a 2013-as 22 százalék helyett két évvel később már csak 10 százalék vett részt korábban kampányban. Az átlag feletti mezőnyben az utcai munkát nem igénylő kezdeményezésekben, pl. a különböző politikai nyilatkozatok, petíciók támogatása terén találkozhatunk az MSZP-vel. Összességében azonban elmondható, hogy az MSZP-s hallgatók nemcsak kevesen vannak, de közéleti tapasztalatukra is nehéz lenne építeni a jövőbeli kampányokban.

A baloldali hallgatók értékvilága

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2011-es eredményei alapján még azt állapíthattuk meg, hogy egy világ választja el az MSZP és a DK szavazóit, majd egy évvel később azt, hogy az Együtt–PM egyfajta baloldali olvasztótégelyként jelent meg, amely már jóval közelebb helyezkedett el az MSZP-s szavazók értékeihez, mint korábban a legtöbb nem-jobboldali hallgatónak politikai otthont adó LMP. A 2015-ös kutatásban egy jócskán megcsappant létszámú Együtt esetében a bal-jobb skálán már egyenesen azt láthattuk, hogy megmaradt szavazóik önképe már a szocialistáknál is baloldalibb volt (7. táblázat). Az Együtt 2015-ös, 2,59-es értéke egy hétfokú skálán nemcsak abban az évben volt a legbaloldalibb érték, hanem az összes kutatást figyelembe véve sem volt olyan baloldali szavazótábor, amely ennél balrább pozicionálta volna magát. Két évvel korábban, amikor az Együtt–PM még négyszer annyi egyetemista és főiskolás szavazót vonzott, az Együtt–PM pártszövetség az MSZP és a DK között helyezkedett el baloldali önkép terén, és sok jel mutatott arra, hogy a DK leghatározottabban kormányváltást akaró támogatói az Együtt–PM-ben látták meg a reményt. A magyar pártrendszerben a bal-jobb címke a legtöbbször nem ideológiai önmeghatározást, hanem a pártpolitikai küzdelmekben pártos címkét jelent (Tóka 2005). Ily módon az Együtt szavazóinak 2015-ös, határozottan baloldali önképe egyben egy egyértelműen kormányváltást akaró, a jobboldaltól minél távolabbi, markáns ellenzéki felfogásként is interpretálható. 2015-re azok maradtak meg az Együtt szimpatizánsainak, akik a legeléesebben álltak szemben a fideszes kormányzással.

Míg az Együtt baloldali önképe erősödött az évek során, addig az MSZP-é és a DK-é némileg gyengült. Mindkét párt nagyjából fél pontot csúszott (a hétfokú skálán) jobbra, a 2012-es pozíciójához képest (az MSZP 2,68-ról 3,1-re, a DK 2,91-ről 3,53-ra). Ezzel együtt mindkét párt támogatói baloldaliként tekintenek magukra, de elkötelezettségük kevésbé markáns, mint az Együtteseké. Az MSZP és a DK támogatói bázisának átalakulása tehát nemcsak azzal járt, hogy a politika iránt érdeklődő, aktívabb hallgatók közül hagyták ott sokan a pártokat, hanem azzal is, hogy a markánsan baloldali, elkötelezett kormányellenes

egyetemisták és főiskolások közül is veszítettek szavazókat. A bal–jobb önmeghatározásra vonatkozó adatok ugyanakkor a kisebb-nagyobb mozgások ellenére is azt mutatják, hogy ezen a téren a távolság a három párt támogatói között nem jelentős (egy ponton belüli), ami a szavazók szintjén, és legalábbis az önkép terén a jövőre vonatkozóan is alapot szolgáltathat egy választási együttműködéshez.

7. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók önmeghatározása a bal–jobb, a liberális–konzervatív és a mérsékelt–radikális skálán, 2011–2015 (átlagpontok).

		Baloldali–jobboldali (1–7, 1=baloldali, 7=jobboldali)	Liberális–konzervatív (1–7, 1=liberális, 7=kon-zervatív)	Mérsékelt–radikális (1–7, 1=mérsékelt, 7=radikális)
Együtt–PM	2013	3,16	2,74	3,01
Együtt	2015	2,59	2,73	3,32
MSZP	2012	2,68	3,13	3,37
	2013	2,83	2,94	2,96
	2015	3,10	3,60	2,95
DK	2012	2,91	2,58	2,80
	2013	3,58	2,68	2,40
	2015	3,53	3,18	2,53
Összes hallgató átlaga	2012	4,59	3,70	3,79
	2013	4,36	3,72	3,58
	2015	4,29	3,72	3,55

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A bal–jobb öndefinícióhoz hasonlóan a liberális–konzervatív skálán is felkavarta a viszonyokat az Együtt megjelenése. Bajnai Gordon visszatérése előtt a DK szavazói helyezték magukat a pártrendszer liberális szélére. Az első olyan felmérésnél, ahol már mindkét pártot lehetett mérni, szinte azonos volt a DK és az Együtt pozíciója a liberális póluson (2,68 és 2,74 egy hétfokú skálán). 2015-re viszont a DK-sok fél pontot csúsztak a konzervatív irányba, míg az Együtt szavazói továbbra is ugyanolyan markánsan liberális önképpel bírtak, mint két évvel korábban. Az Együtt van tehát jelenleg a magyar pártrendszer liberális szélén, amelytől fél ponttal a centrum felé található a DK, és még éppen a középérték liberális oldalán az MSZP (3,6). Az MSZP-ben régóta belső viták témája, hogy milyen viszonyt alakítson ki

saját „liberális múltjával”, illetve, hogy milyen mértékben tartja magát liberálisnak a párt. Az adatokból az látszik, hogy a baloldal fragmentálódásának megkezdődése óta, 2010 után mindig volt olyan párt, amely az MSZP-nél liberálisabb szavazókat tömörítette magában, és a 2011/12-es felméréshez képest 2015-re a párt egyetemista és főiskolás választói még kevésbé tartották magukat liberálisnak, mint korábban. Érdemes megjegyezni, hogy az MSZP-s és a DK-s hallgatók távolódása a liberális szélsőértéktől úgy ment végbe, hogy közben az összes hallgató átlaga a három kutatás alatt végig azonos maradt (3,7). Az MSZP-s egyetemisták és főiskolások tehát a legutóbbi kutatásban gyakorlatilag már csak annyira mondták magukat liberálisnak, mint amennyire az országos átlag.

Az önkép tekintetében tehát – változó mértékben ugyan, de – az Együtt, az MSZP és a DK is a baloldalon és a liberális térfélen helyezi el magát. Mindhárom pártra jellemző továbbá, hogy szavazóik elutasítják a radikalizmust, és magukat inkább a mérsékelt politika híveinek látják. A három párt mindegyike az országos átlagnál mérsékeltebb pozíciót foglal el, és az MSZP és a DK hívei körében ez az érték még inkább a mérsékelt pólus felé mozdult el 2012 és 2015 között.

Összekötik a baloldali és liberális hallgatókat a demokrácia megítélésével kapcsolatos vélemények is (8. táblázat). Az Együtt és a DK esetében meggyőző a demokrácia melletti elkötelezettség mértéke: szavazóik stabilan kétharmada a demokráciát minden más politikai rendszernél jobbnak tartja, míg az összes hallgató átlaga 2011–2015 között 41 és 47 százalék között mozgott. Ahogy a teljes népességre vonatkozóan az MTA kutatása (Szabó A.–Gerő 2015) is bizonyította, a demokrácia megítélésével kapcsolatosan nem az a fő veszély Magyarországon, hogy sokan lennének a diktatórikus berendezkedés hívei, hanem az, hogy sokaknak egyik rendszer olyan, mint a másik: nem érzékelik, hogy a demokrácia mitől lenne jobb számukra, mint egy diktatúra. E vélekedés elterjedtsége az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásaiban is visszaköszön, sőt az erősödő trend is világos: a 2012-es 23 százalék helyett 2015-ben már 32 százalék látta úgy, hogy egyre megy, milyen politikai rendszerben élünk. A baloldali és liberális térfélen a pártok közül az MSZP ifjú támogatói körében hasonlóan gyakori ez a vélekedés: 2012–2015 között 27 és 30 százalék között mozgott azok aránya, akiknek indifferens volt, hogy demokráciában vagy diktatúrában élnek. Ezzel összhangban a három vizsgált párt közül az MSZP-sek körében a legalacsonyabb (50 százalék) azok aránya, akik szerint a demokrácia minden politikai rendszernél jobb. Ez a 2015-ös adat azonban előrelépésnek számít az első adatfelvételhez képest, amikor a szocialisták körében ez az arány csak 39 százalék volt. Az 50 százalékos eredmény az országos átlagnak megfelelő elkötelezettséget jelent a demokrácia mellett. A demokrácia ügye az Együtt és a DK támogatóinak kimondottan fontos, de az indifferens vélemények szélesebb körű elterjedtsége ellenére az MSZP-sekkel sincs ebben a kérdésben éles véleménykülönbség, hiszen utóbbiak fele is úgy véli, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb.

8. táblázat.

**Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók demokráciával kapcsolatos attitűdje,
2012–2015.**

**„A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?”
(százalékos megoszlás)**

	Együtt– PM 2013	Együtt 2015	MSZP			DK			Összes hallgató		
			2011	2013	2015	2011	2013	2015	2011	2013	2015
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	64	68	39	57	50	65	60	65	41	42	47
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia + A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne	18	9	34	14	20	19	10	24	36	29	21
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	18	22	27	29	30	16	30	12	23	29	32

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Három kutatás alapján kijelenthető, hogy nincs jelentős ellentét az Együtt, a DK és az MSZP egyetemista és főiskolás támogatói között az értékrend tekintetében (9. táblázat). A különböző közpolitikai témákban felvett attitűdök az utóbbi években konvergenciát mutattak, és míg 2012-ben az MSZP és a DK akkori támogatói profiljai alapján jogosan írhattunk arról, hogy külön világokról van szó, addig három évvel később ez már nem volt így – e két párt és az időközben a versengésbe bekapcsolódó Együtt esetében sem. 2015-re vonatkozóan már azt lehetett megállapítani, hogy bár árnyalatnyi különbségek természetesen vannak, de alapvetően mindhárom párt támogatói gazdasági kérdésekben balközép, kulturális kérdésekben mérsékelt liberális pozíciót foglalnak el.

Az állam szerepét illetően az Együtt, az MSZP és a DK támogatói is inkább azzal értenek egyet, hogy az államnak több felelősséget kellene vállalnia az emberekért. Ezen a téren a 2015-ös álláspontok a DK-sok körében mutatnak baloldali fordulatot, a 2012-es kiindulóponthoz képest. Korábban a DK-sokat inkább a liberális gazdaságpolitika híveiként lehetett beazonosítani, ez azonban 2015-ben már nem így volt: az ötfokú skálán majdnem egy egész pontot (2,49 helyett 3,35) csúszott balra a DK-s tábor. A DK szavazók 2015-ös gazdaságpolitikai pozíciója már lényegében azonos volt az MSZP (3,2) és az Együtt (3,41) támogatóiéval.

A balra mozdulás nemcsak a DK-ra volt ugyanakkor jellemző az utóbbi években, hanem az összes hallgató átlagára is. A 2011/12-es 2,93 helyett 3,46-on állt az összes hallgató átlaga 2015-ben, amivel az átlagvéleménnyé az állam szerepét illetően az egyetemisták és főiskolások között immáron egyértelműen a balközép megközelítés vált.

Kulturális kérdésekben is megszűntek a látványos különbségek az ún. demokratikus ellenzék alkotó pártok között. 2011/12-ben a karakteresen liberális DK (és LMP) mellett a centristább, és ezzel egyben a magyar nappali tagozatos hallgatók átlagához közelebb álló szocialisták alkották a sokszínű hallgatói baloldalt. Egy évvel később, majd pedig a 2015-ös kutatásban már az látszott, hogy a korábbi éles differenciák helyett árnyalatnyi különbségek jellemezték a pártok táborainak attitűdjeit. A rendpártiság és a cigányság megítélése jól illusztrálja e változásokat. Az MSZP-s hallgatók jóval kevésbé értenek egyet azzal, hogy „fokozott szigor szükséges a közrend védelmében”, mint néhány évvel korábban, és az utóbbi két kutatási hullámban már a középérték liberális oldalán helyezték el magukat (2015-ben 3,4 az ötfokú skálán). Az Együtt szimpatizánsai egy hajszállal közelebb vannak a középértékhez, míg a DK-sok a liberális irányban térnek el némileg az MSZP-sek pozíciójától. Mérséklődtek a különbségek a cigányság megítélésében is. Itt nem az Együtt vagy a DK liberálisabb, toleránsabb számai a meglepőek, hanem az, hogy a cigányellenesség az elmúlt években az MSZP-sek körében is mérséklődött: a második és a harmadik kutatási hullámban már inkább elutasították azt a kijelentést, hogy „a bűnözési hajlam a cigányok vérében van” (2013: 2,44, 2015: 2,7, ötös skálán). Az összes hallgató átlaga is enyhülő cigányellenességet mutat a 2010-es évek elejének hangulatához képest, és az MSZP az országos átlagtól nincs is jobbra ebben a kérdésben. A rendpártiság és a cigányság megítélése tekintetében a DK-sok képviselik a legliberálisabb véleményt. Ez már 2012-ben is így volt, és ez a további két kutatás alatt sem változott. Azok tehát, akik kitartanak a DK mellett, kulturális kérdésekben kifejezetten liberálisnak számítanak a magyar társadalomban.

9. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben, 2012-2015 (átlagpontok, 1–5 skálán).

		Együtt- PM 2013	Együtt 2015 2011	MSZP			DK			Összes hallgató átlaga		
				2013	2015	2011	2013	2015	2011	2013	2015	
Tekintély elvűség	A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet	2,95	2,50	3,55	3,41	3,40	2,80	2,69	3,24	3,50	3,44	3,42
	Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erős kezű vezetőkre	2,43	2,50	3,01	2,97	2,65	2,42	2,35	2,65	3,09	3,11	3,06
Rend-pártiság	Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében	3,12	3,09	2,75*	3,27	3,40	3,13*	3,65	3,59	2,75*	3,70	3,59
Cigány-ság	A bűnözési hajlam a cigányok vérében van	2,38	2,86	3,45	2,44	2,7	2,65	2,01	2,53	3,27	2,99	2,74
Állam szerepe vs egyéni felelősség	Az embereknek több felelősséget kellene vállalniuk önmagukért	3,39	3,41	2,91*	3,31	3,20	2,49*	2,97	3,35	2,93*	3,41	3,46
Gender	A férfi dolga az, hogy pénzt keresen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	1,79	1,73	1,98	1,97	2,05	1,69	2,19	1,65	2,22	2,18	2,10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Megjegyzés: A *-gal jelölt adatok a 2012-es 1-10-es skáláról a 2013-as 1-5 skálára transzformálva

Nagy összhang jellemző a három párt között a női-férfi szerepekről alkotott vélemények terén is. Egyhangúan elítélik azt a világméretű, mely szerint „a férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia”. A három kutatás során végig az ötös skálán kettes körüli értékek jellemezték az erre adott válaszokat, ami bizonyítja, hogy a macho gondolkodás elutasítása határozott és stabil – ebben a kérdésben nem nagyon lenne vita a három párt között. Míg a női egyenjogúság témája konszenzusos terület, addig a tekintélyelvűség kérdésében van különbség. Az Együtt szimpatizánsai nem értenek egyet azzal, hogy „a gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet”, míg az MSZP-sok három kutatásban is az egyetértők térfelére kerültek. Az első két hullámban a DK-sok még inkább elutasítóak voltak ezzel a megállapítással, de 2015-ben

már közöttük is az enyhe elfogadás lett az átlagos vélemény (3,24 ötös skálán). Az MSZP és a DK ezen a téren ott található, ahol az országos átlag, míg az Együtt liberálisabbnak számít. Egyetértés van ugyanakkor a három párt támogatói között abban, hogy az országnak inkább programokra, és nem erőskezű vezetőkre van szüksége. Az erőskezű vezető iránti igény az évek folyamán az MSZP-sek között gyengült: míg az első két felmérés alkalmával még az országos átlagnak megfelelő, középérték körüli értéket foglaltak el, addig 2015-ben már azok közé tartoztak, akik nem értenek egyet az erős vezető fontosságával.

A vizsgált attitűdökből kialakítható egy közös platform, amelyben a három párt egyetemista és főiskolás szavazói hosszú távon egyetérthetnek. Ilyen álláspontok lehetnek a balközép gazdaságpolitika, a demokratikus intézményrendszer védelme és az esélyegyenlőség melletti elkötelezettség. A pártok elitje közötti gyakori villongások és nézeteltérések az egyetemista és főiskolás választók attitűdjeiben nem tükröződnek: az értékrendeket tekintve több köti össze őket, mint ami elválasztja.

Összefoglalás

A Fidesz baloldali ellenzékének 2010 óta mozgalmas időszaka volt, amely a hallgatók pártválasztásának volatilitásában is megmutatkozott. 2011/12-ben az MSZP és a DK különválása jól tükröződött a táborok értékrendjében: két külön világról, sokszínűbbé váló baloldarról beszélhettünk. Ezt a helyzetet színezte tovább az Együtt-PM belépése a színtérre, amely igazi mágnesként hatott a kiemelten jó családi háttérű és anyagi helyzetű fiatalokra, és kiemelkedően nagy támogatottságra tudott szert tenni az egyetemisták és a főiskolások között. Bajnai Gordon pártszövetsége 2013-ban túlzás nélkül baloldali olvasztótégelyként volt jellemezhető, amely képes volt arra, hogy az LMP, az MSZP és a DK rovására is növekedjen. A volt miniszterelnök 2014-es visszavonulásával az Együtt támogatottsága összeomlott, de az MSZP, illetve a DK sem indult növekedésnek. Az Együtt maradék táborában azonban megőrizte jó módú, értelmiségi elitcsapat jellegét, sőt legfőbb jellemzői még markánsabbá váltak. A jelentős szavazatvesztés ellenére az Együtt tábor településtípus szerinti eloszlása változatlan maradt, ami jelzi, hogy Bajnai visszavonulását mindenhol megszenvedte a nagy reményekkel indult párt.

2011/12-ben még a DK volt a legprivilegizáltabb helyzetben lévő hallgatók pártja, az Együtt megjelenése után viszont a DK a legjobb társadalmi helyzetű, és egyben a legaktívabb egyetemista-főiskolás támogatóit veszítette el. A szocialista hallgatók egyetlen felmérésben sem voltak az országos átlagnál jobb társadalmi helyzetben, sőt az első két felmérésben az országos átlagnál rosszabbnak számított a párt fiatal támogatóinak családi háttere és anyagi helyzete. Az egész baloldal számára nagy probléma egyetemista és főiskolás támogatóinak erős főváros-centrikussága. Ezt valamennyi Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás kimutatta, és a helyzet nem javul: 2015-re minden második DK-s és tízből négy Együtt szimpatizáns budapesti volt. Az MSZP legfőbb erőssége a megyei jogú városok, továbbá szavazói negyedét a fővárosból szerzi, így összességében kijelenthető, hogy a baloldal általában véve is most már tartósan azzal a stratégiai kihívással küzd, hogy a nagyvárosokon kívül is hallgatói támogatókat találjon.

A közéleti aktivitás terén jelentős különbségek vannak a három párt tábora között. Az Együtt nemcsak a privilegizált helyzetű egyetemistákra és főiskolásokra számíthat, hanem egyben azokra is, akik a leginkább érdeklődnek a politika iránt, és ami legalább ennyire fontos, szimpátiájukat szinte biztosan szavazatra is váltják. Akik kitartanak az Együtt mellett, azok szinte biztosan (82 százalék) el is mennének szavazni, és ez akkor értékelődik fel különösen, ha a másik két párt támogatóival hasonlítjuk össze. A DK-sokat 2011-ben még a 2015-ös Együttesekhez hasonló elszántság jellemezte, később azonban jól érzékelhetően a legaktívabb fiatalok távoztak a DK környékéről, és ennek köszönhetően a választási részvételi hajlandóság is jelentősen visszaesett (60 százalék környékére). Az MSZP-sek passzivitása régóta ismert tény, és ez a negatív jellemzője még erősödött is a szocialistáknak. Az MSZP-s politikusok egyre inkább küzdenek azzal a problémával, hogy sok szocialista szimpatizánsnak (2015-ben már több mint felüknek) a közéleti érdeklődés egy távoli szimpátiát jelent, és egyáltalán nem biztosak benne, hogy el is mennének szavazni. Míg az Együltre és a DK-ra jellemző, hogy támogatóik között azért megtalálható a tudatos aktivizmus, amelyet aláírásgyűjtéseknél, kampányhelyzetben vagy tüntetéseken lehet kamatoztatni, addig a szocialistáknál az ilyen tevékenységekre való nyitottság soha nem volt erős, sőt az évek múlásával még csökkent is. Az MSZP-sek nemcsak kevesen vannak az egyetemisták és a főiskolások között, de gyakorlati, közéleti tapasztalatuk is gyengének mondható.

A baloldali ellenzékot alkotó szavazótáborok értékrendjeit illetően az utóbbi évek legfőbb jellemzője a konvergencia. Az éles választóvonal, amely 2012-ben még elválasztotta az MSZP és a DK választóit, 2015-re feloldódott, és az Együtt szavazói is a kialakuló baloldali konszenzushoz illeszkedő értékekkel rendelkeznek. Az évek alatt konszenzusos állásponttá vált a balközép gazdaságpolitika támogatása – 2012-ben még csak a szocialisták voltak ezen a térfélen. Szintén közös alapot jelentenek immáron a kulturális kérdésekben a mérsékelt liberális válaszok és az esélyegyenlőség melletti elkötelezettség. Látványos eltérés egyedül a tekintélyelvűség kérdésében mutatkozik, az azt elfogadhatónak tartó MSZP-sek (és kisebb mértékben a DK-sok), illetve a liberálisabb Együtt szavazók között. Önkép tekintetében az első két adatfelvételi hullámban az MSZP-sek voltak a bal-jobb skála balszélén, ezt a pozíciót 2015-ben viszont már az Együtt hallgató támogatói foglalták el. Az Együtt támogatói nemcsak a leginkább baloldali öndefiníciót vállalják fel, de a konzervatív-liberális skálán a legliberálisabb pozíciót is, átvéve a DK korábbi helyét. A baloldal fragmentálódásának kezdete óta mindig van tehát olyan párt, amelynek szavazói liberálisabbnak tartják magukat az MSZP-seknél. A szocialistáknál ez a kategória nem különösebben népszerű, 2015-re már csak annyira tartották magukat liberálisnak, mint az országos átlag (éppen a középtérték liberális oldalán).

Összességében a főbb különbségek a baloldali ellenzéki pártok szavazótáborai között elsősorban nem értékrendi, hanem társadalmi-demográfiai jellegűek. Az Együtt, az MSZP és a DK szavazótáborok egymáshoz közel álló öndefiníciója és az értékrendbeli különbségek utóbbi években látható csökkenése jelzi, hogy a pártok közötti politikai együttműködés társadalmi

alapjai megvannak. A fragmentált baloldalon belüli sokszor éles vitákat tartalmi értelemben a hallgatók attitűdjei nem igazolják vissza. Az egyetemistákra és a főiskolásokra vonatkozóan igaznak tűnik: a baloldal belső vitái jóval inkább szólnak a politikai elit konfliktusairól, mint a szavazótáborok közötti éles különbségekről.

Irodalom

- Bíró-Nagy András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 203-221.
- Bíró-Nagy András (2014): Baloldali fiatalok 2013: A balközép olvasztótégely és a fogyatkozó established baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 199-211.
- Böcskei Balázs (2014): Létezik-e magyar fiatal progresszió? Első fecskék vagy egy progresszív fiatalság igazi esélye. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 213-220.
- Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 157-182.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 15-24.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 15-18.
- Szabó Andrea (2015): Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Szabó Andrea – Gerő Márton (2015): Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről. MTA TK: Budapest.
- Tóka Gábor (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA, p. 17-64.